

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ СЛАБКИХ ІНСТИТУТІВ ТА ПОЛІТИЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В. В. Лащенко, М. В. Дубель

Анотація. У статті досліджено як слабкість інститутів призводить до провалу публічних цілей державних підприємств (ДП). У якості основної теоретичної рамки було використано Теорію публічного вибору та концепцію захоплення держави. У роботі застосовано якісний порівняльний аналіз ефективності ДП у країнах із різним рівнем інституційного розвитку та кейс-аналіз діяльності ДП в Україні та Болівії для демонстрації прикладних патернів політичного патронажу. Отримані результати доводять, що ДП в умовах слабких державних інститутів систематично піддаються політизації, що призводить до падіння їх фінансової ефективності та обслуговування приватних, а не публічних інтересів.

Ключові слова: державні підприємства, теорія публічного вибору, інститути.

Вступ. Метою дослідження є визначення шляхів впливу слабких інститутів на державні підприємства, за допомогою аналізу наслідків цього впливу та політизації на конкретних прикладах.

Державні підприємства (ДП) є важливою складовою світової економіки. Причому часто в державній власності сконцентровані сфери, які мають високу рентабельність, тяжіють до монополізації, займають стратегічне положення у зовнішній та внутрішній безпеці чи економічній стабільності. Це все демонструє значну важливість ефективного управління ДП та запобігання політичному тиску і впливу на них, особливо в країнах з нестійкими державними інститутами, низькою якістю урядування та відсутністю верховенства права. Науковий доробок та емпіричний досвід у цій сфері є значним, але наявні роботи зазвичай акцентують увагу або на теоретичній основі проблеми, або на результатах роботи ДП. Тому ця стаття базується на об'єднанні теоретичної бази, емпіричних досліджень та кейс-аналізу.

Окреслюючи теоретичну рамку проблем, із якими стикаються ДП в умовах слабких інститутів, потрібно розглянути теорію публічного вибору (Public Choice Theory) та концепцію «захоплення держави» (state capture).

Теорія публічного вибору (ТПВ) розглядає рішення публічних службовців, як такі, що не завжди слугують інтересам населення, а часто зумовлені приватними інтересами. За відсутності механізмів запобігання політичному впливу (наприклад незалежних рад директорів) ДП ризикує стати інструментом для реалізації політичних інтересів або просто джерелом ренти та корупції. Це у свою чергу пошкодить фінансову ефективність підприємства, знизить якість надання послуг та покладе додаткові витрати на державний бюджет [1, с. 13].

Але окрім безпосередньої загрози незаконного використання підприємства у своїх інтересах, ТПВ розглядає також питання неефективного використання. Часто публічні службовці просто не мають мотивації шукати найефективніше розв'язання проблеми. У такому випадку неефективні практики зберігаються і їм не шукають заміну, що ще більше знижує фінансову ефективність ДП [1, с. 14].

Концепція «захоплення держави», натомість, концентрується на дослідженні того, як вузькі групи інтересів беруть під контроль інститути та процеси, за допомогою яких формується державна політика, відводячи її від суспільних інтересів. І якщо ТПВ фокусується на мотивації людини та економічних наслідках її дій, то ця концепція розглядає політичні механізми концентрації влади та експлуатації її для отримання вигоди [2].

Джерелом отримання такої вигоди часто слугують саме ДП. У разі «захоплення держави», група, що отримала владу, вдається до: системної корупції на публічних закупівлях, розподілу коштів та послуг на користь привілейованих осіб, приватизації за неринковою ціною, розподілу ресурсів на користь лояльних регіонів та для покарання регіонів із нелояльною місцевою владою [2].

У деяких країнах економічна активність зосереджена в секторах, які є настільки домінуючими або критично важливими, що контроль дає право формувати правила гри для решти

економіки. Однак не менш стратегічним може бути захоплення комунальних підприємств, від яких залежать економіка та суспільство, або захоплення банківської системи – двигуна економіки, який, через рішення про те, як розподіляти кредити, може розширювати або обмежувати владу окремих осіб та груп [2].

Після окреслення теоретичної рамки потрібно розглянути якісні результати впливу корупції (яка є наслідком слабких інститутів, у першу чергу профільних та антикорупційних) на фінансову ефективність державних підприємств.

Основна частина. Корупція має глибший вплив на функціонування державних підприємств, враховуючи тісний зв'язок між державою (бюрократами, політиками) та компанією. Державні підприємства часто створюються для того, щоб допомогти подолати ринкові збої та досягти економічної та соціальної політики за умови розумних цін. Однак існує багато прикладів, коли державні підприємства виявляються неефективними, значним тягарем для платників податків або не досягають передбачених цілей [3].

Корупційні ризики, пов'язані з державними підприємствами, також зростають, оскільки багато з них працюють у секторах зі значною економічною рентаю або мають монопольну владу. Державні підприємства, як правило, працюють у таких секторах як електроенергетика та газ, водопостачання, транспорт, а також управління природними ресурсами (наприклад, розвідка нафти), які країни вважають такими, що мають національне значення, або якими менш зацікавлені приватні структури. Потенційно велика рента, в умовах низької прозорості та регуляторного нагляду, робить ці компанії особливо вразливими до корупції з боку державних службовців [3].

На рисунку 1 показано фінансові показники державних та приватних підприємств для чотирьох секторів щодо питання контролю над корупцією. Дані свідчать про те, що приватні фірми загалом є більш прибутковими, ніж державні підприємства. Це не дивно, оскільки державні підприємства можуть мати політичні цілі, що виходять за рамки прибутковості. Однак це також може відображати інші фактори, включно із впливом корупції. Дійсно, дані свідчать про те, що прибутковість, як правило, вища в країнах з вищим контролем над корупцією, і цей вплив видається більш вираженим для державних підприємств [3].

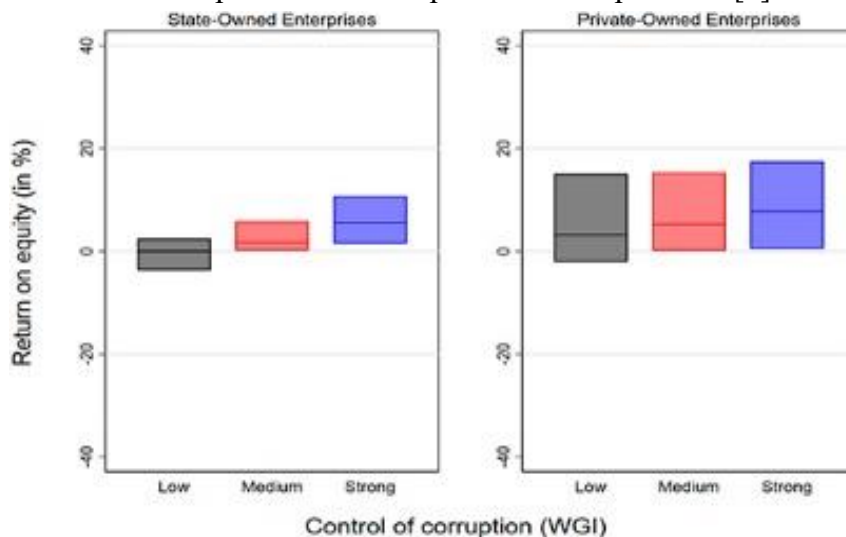

Рис. 1. Показники ефективності державних та приватних підприємств у сферах електроенергетики, гірничовидобувної промисловості, транспорту та комунальних послуг

Рівень продуктивності фірм також позитивно корелює зі ступенем контролю над корупцією (Рисунок 2). Цікавим висновком є те, що хоча приватні фірми, як правило, є більш продуктивними, ніж державні підприємства, але це не зовсім так, особливо якщо контроль над корупцією високий. Це свідчить про те, що корупція може бути ключовим фактором у поясненні відмінностей у продуктивності [3].

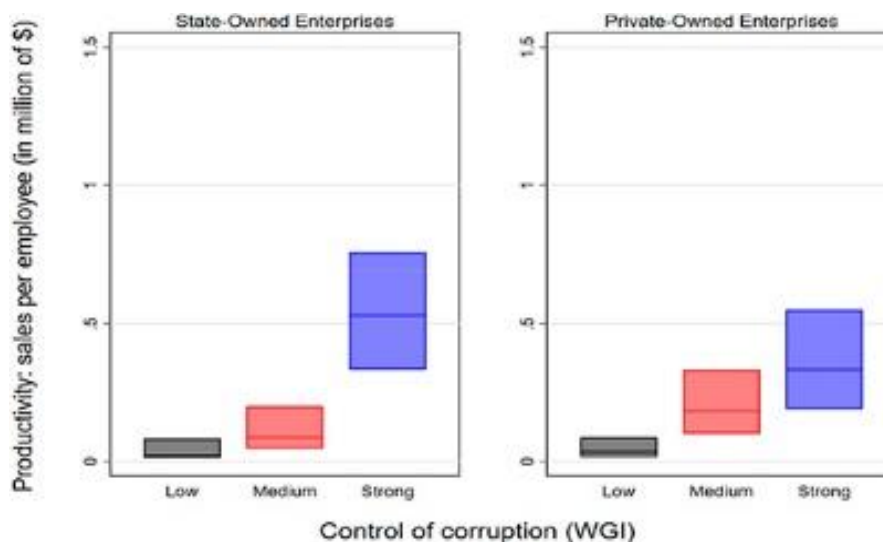

Рис. 2. Показники продуктивності підприємств у чотирьох (раніше зазначених) сферах та їх кореляція з корупцією

Для кейс-аналізу обрано Україну («Нафтогаз») та Болівію (COMIBOL). Ці країни мають широкий спектр відмінностей, але їх об'єднують: загальна слабкість інститутів, проблеми з якістю урядування, відсутність верховенства права [4]

Українська компанія НАК «Нафтогаз України» є хорошим прикладом компанії, фінансовий стан якої погіршується через політичні рішення. На компанію поклали зобов'язання підтримувати сталу ціну на газ, яка зовсім не відображає ринкову. Це призвело до зниження чистого прибутку, а в 2023 році навіть поставило компанію під загрозу банкрутства. Тоді «Нафтогаз» у своєму фінансовому плані передбачав компенсацію збитків НАКу на суму 327 млрд грн, що перевищувала витрати держбюджету 2023 року на медицину (206 млрд) та освіту (122 млрд) разом узяті [5].

Зменшення прибутків призводить до зменшення кількості коштів, які компанія може використовувати для інвестицій в інфраструктуру, у розширення нафтогазовидобутку, у підвищення продуктивності підприємства. Це не просто спричиняє збитковість компанії, а і збільшує розміри компенсації з року в рік. У цьому випадку ми прослідковуємо, як популістське рішення влади (зумовлене в першу чергу електоральними факторами) знижує ефективність ДП.

Корпорація гірничодобувних підприємств Болівії (COMIBOL) – це державна компанія, яка керує гірничодобувними операціями Болівії. Після Болівійської національної революції вона стала найбільшим державним підприємством країни. Однак після економічної кризи 1985 року та впровадження Верховного указу 21060, роль COMIBOL знизилася, оскільки експорт малої та середньої гірничодобувної промисловості перевищив її обсяги виробництва. З 1986 по 2005 рік компанія була практично неактивною, з мінімальними операціями. У 2006 році COMIBOL була відновлена із поверненням виробництва на знижених рівнях порівняно з піковим періодом [6].

COMIBOL, національна гірничодобувна корпорація, досі відіграє центральну роль у гірничодобувній промисловості Болівії, хоча її вплив значно менший, ніж на піку свого розвитку в середині ХХ століття. Корпорація експлуатує низку важливих шахт, найвідомішою з яких є олов'яна шахта Уануні, одна з найбільших у Болівії. Однак протягом останніх десятиліть COMIBOL боролася з неефективністю, корупцією та відсутністю доступу до капіталу для інвестування в сучасні технології видобутку корисних копалин та їх розвідку [6].

З огляду на зазначену інформацію, з 1990-х років тривають зусилля щодо відродження корпорації, особливо за часів адміністрації президента Ево Моралеса (2006–2019), який планував відновити державний контроль над ключовими галузями промисловості. Моралес висунув програму ресурсного націоналізму, спрямовану на збільшення державних доходів від видобутку корисних копалин та перегляд контрактів з іноземними інвесторами для забезпечення кращого прибутку в Болівії. «Результати коливаються між амбівалентністю та скепти-

цизмом, оскільки державні операції стикаються із застарілим обладнанням, суперечками щодо трудових прав та екологічними проблемами», – пише експерт з гірничодобувної промисловості Міхал Возняковський-Цегентер [6].

За такої умови поганий фінансовий стан компанії призводить до труднощів з розширенням видобутку. У поєднанні зі слабкими державними інститутами це спричиняє ситуацію, коли нові родовища відкривають шахтарські кооперативи. Ці організації проводять видобуток із порушенням екологічних норм, ухиляються від сплати податків і навіть формують паралельні владні та силові структури в підконтрольних регіонах, підриваючи суверенітет та монополію на насильство держави [7].

Висновки. Проведене дослідження демонструє важливість ролі державних підприємств та якісного управління ними, а також підкреслює провідну роль якісних державних інститутів у забезпеченні ефективності ДП. За допомогою кейс-аналізу акцентовано на широкому впливі проблем в управлінні ДП на соціально-економічну та політичну ситуацію в державі. У зв'язку з об'ємністю теми та її міждисциплінарним положенням вона потребує подальших досліджень.

Abstract. The article examines how institutional weakness leads to the failure of public objectives of state-owned enterprises (SOEs). Public choice theory and the concept of state capture were used as the main theoretical framework. The paper uses a qualitative comparative analysis of the effectiveness of SOEs in countries with different levels of institutional development and a case study of SOEs in Ukraine and Bolivia to demonstrate applied patterns of political patronage. The results show that in the context of weak state institutions, SOEs are systematically subject to politicization, which leads to a decline in their financial efficiency and the serving of private rather than public interests.

Keywords: territorial community, competitiveness, financial capacity, management efficiency.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Benegrew Walie Mengiste. Public Choice Theory: Its Application and Challenges in Public-Sector. *International Journal of African and Asian Studies*. 2020. Vol. 66. P. 9–16.
2. Elizabeth Dsvid-Barrett. State capture and development: a conceptual framework. *The National Center for Biotechnology Information*. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10034251/> (дата звернення: 05.10.2025).
3. Anja Baum, Clay Hackney, Paulo A Medas, Mouhamadou Sy. Governance and State-Owned Enterprises: How Costly is Corruption? *IMF eLIBRARY*. 2019. Vol. 253. P. 43. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2019/253/article-A001-en.xml> (дата звернення: 05.10.2025).
4. Worldwide Governance Indicators. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access> (дата звернення: 06.10.2025).
5. «Нафтогаз» не знайшов підтримки в уряді та парламенті щодо рекордної дотації. *Дзеркало тижня*. 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/naftohaz-ne-znajshov-pidtrimki-v-urjadi-ta-parlamenti-shchodo-rekordnoji-dotatsiji.html> (дата звернення: 07.10.2025).
6. Michal Wozniakowski-Zehenter. Mining in Bolivia: Current State of the Industry. *IDENEC SOLUTION*. 2024. URL: <https://www.idenecolutions.com/news/mining-in-bolivia-current-state-of-the-industry#A2> (дата звернення: 07.10.2025).
7. Maria Fernanda Ramirez. Gold Mining: A State-Sanctioned Scourge in Bolivia. *InSight Crime*. 2024. URL: <https://insightcrime.org/investigations/gold-mining-state-sanctioned-scourge-bolivia/> (дата звернення: 07.10.2025).

УДК 32.019.5(470+571):[316.772:004.738.5](477)

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ УКРАЇНИ – СУЧАСНІ НАРАТИВИ ТА МЕТОДИ ПОШИРЕННЯ

І. О. Мартинюк, М. В. Дубель

Анотація. У статті досліджується російська пропаганда у соціальних мережах України у період 2015–2025 рр. Також аналізуються основні наративи та методи поширення дезінформації у Facebook, Telegram та інших соціальних платформах, що активно використовуються для впливу на громадську думку. Використано методи контент-аналізу, включно з кількісним, якісним та змішаним підходами, а також сучасні цифрові інструменти обробки даних. Результати дослідження дозволять виділити основні стратегічні цілі російської пропаганди, спроби таргетування аудиторії та роль візуального контенту у формуванні наративів. Робота має практичну значущість для розробки ефективних механізмів протидії дезінформації та покращення медіаграмотності в Україні.

Ключові слова: російська пропаганда, соціальні мережі, контент-аналіз, дезінформація, Україна.